

1802-1804'E AİT ÜÇ BELGE IŞIĞINDA

OSMANLI- FRANSIZ İLİŞKİLERİ

Arş. Gör. Adem KARA

Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Eğitim Fakültesi Orta Öğretim Tarih Öğretimi

ÖZET

Bu çalışmada, esas itibariyle Antakya'nın X numaralı Şer'iyye Sicil Defterinde karşımıza çıkan üç belgeden yola çıkarak Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıl başında Fransa ve İngiltere ile ilişkilerini ve cereyan eden hadiseler karşısında aldığı önlemleri ifade etmeye çalıştık.

ANAHTAR KELİMELELER: Osmanlı Devleti, Fransa, Doğu Akdeniz

ABSTRACT

In this study, as a mainly based on the 3 documents that appear in the number 10 court register of Antakya, the relations of the Otoman Empire with France and England at the 19 th century and the precautions that were taken againts the events that existed in the period is stated.

KEY WORDS: Ottoman Government, France, The East Mediterranean

1- GİRİŞ

Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki ilişkiler, XV. yüzyıldan XIX. yüzyılın başlarına kadar küçük sorunlar olmuş olsa bile karşılıklı güven duyguları çerçevesinde cereyan etmiştir. Osmanlı Devleti'nin İpek ve Baharat yolunu ele geçirerek dünya ticaretinin işlediği yollara hakim olması ve bölgesindeki tek güç haline gelmesinin devamında, Fransa'ya verilen ayrıcalıklar sonraki döneme damgasını vuracaktır. Osmanlı Devleti'nin ulaştığı sınırlar itibari ile, Avrupa'da kendisine karşı oluşabilecek ittifakları önleme çabasına yönelik almış olduğu tedbirlerden birisidir. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti kendisine karşı oluşması muhtemel bir Hristiyan birliğini önleme gayesini önde tutarak Fransızlara, diğer uluslardan ayrı olarak birtakım imtiyazlar sunmuştur.

Dostluk, XVI. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman ile Fransuva I. arasında, müşterek düşman olan Habsburg Hanedanına karşı birlikte hareket için yapılmıştı. Fransızlara kapitülasyonlarla ekonomik çıkarlar verilmesi, dostluğun başlangıçta siyasi olan mahiyetine ekonomik bir değer eklemiştir.(Karal, 1988.) Bu dönemde Osmanlı Devleti ile Fransa arasında başlayan dostâne ilişkiler

artarak XIX. yüzyılın başlarına kadar devam edecektir. Fransa sahip olduğu imtiyazları genişletecek ve elde ettiği kazanımlarla gücüne güç katacaktır.

2- OSMANLI FRANSIZ İLİŞKİLERİ VE DOĞU AKDENİZ'DE MÜCADELE

Osmanlı siyasetinde Fransız dostluğu, tarihi bir zaruret olarak kabul edildiği kadar, değerli bir gelenek de sayılmıştır. Osmanlı Devleti, XVI. yüzyılda başlayan bu dostluğa, Fransız ihtilaline kadar uzanan süreçte sadık kaldığı halde, Fransızların bu dostluğa yakışmayacak tasarı ve ittifaklar içerisinde yer aldığı görülmektedir. Fakat bu hal hiçbir zaman Osmanlı devleti ile arasında bir savaş hali yaratmamıştır.

XVI. yüzyılda Fransızlara verilen kapitülasyonların devamında başlayan yeni süreçte, dostluktaki devamlılığın nedenlerini irdelediğimizde, Fransa'nın Avrupa politikasında kurduğu üstünlük, Rusya ve Avusturya'ya karşı siyaset gütmesi ve askerlik sanatında diğer devletlere nazaran daha ileri vaziyette olması temel etken olarak görülmektedir. İlişkilerin XIX. yüzyıl başlarına kadar hep aynı ritimde devam ettiğini görmekteyiz. Her iki tarafta bu ilişkiden beklentileri doğrultusunda samimi olmaya yada görünmeye çalışmışlardır. Fransa ve Osmanlı Devleti, karşılıklı olarak ortaya çıkmış çeşitli hadiselerde arabulucu statüsünde görülmektedir. Fakat XIX. yüzyılda ortaya çıkan değişimler, özellikle Fransa'da meydana gelen değişim ilişkilerin gidişatında büyük değişimlere neden olmuştur.

Doğu Akdeniz'de suların ısınmasının ana nedenlerinden birisi Süveyş Kanalı'nın açılmış olması idi. Ümit Burnu'nun keşfedilmesi ve Avrupalıların uzak doğuyla olan ilişkilerinde Osmanlı Devleti'ni bertaraf etmelerinin ardından, Akdeniz ve burada bulunan limanları tekrar kıymetlendirmişti. Coğrafi keşiflerin Osmanlı Devletine vermiş olduğu zararları tekrar ifade etmeye gerek yok, fakat Fransa'ya ve devamında diğer Avrupa ülkelerine verilmiş olan imtiyazlara neden olduğunu bilmek, bunun da Osmanlı Devletini zaman içerisinde ekonomik olarak çökertip, toplumsal buhranlara zemin hazırlamış olduğunu iyi takdir etmek gerekir.

Süveyş Kanalı'nın açılması ve uzak doğunun yakınlaşması Doğu Akdeniz'i ifade ettiğimiz gibi tekrar gündeme taşımıştı. Coğrafi Keşiflerin ardından yeni dünyayı eline geçiren ve buraları sömürmeye başlayan devletlerden özellikle ikisi, Fransa ve İngiltere, Doğu Akdeniz'de hakimiyet kurma mücadelesine girişmişlerdi. Çünkü, Doğu Akdeniz'e ve Süveyş'e hakim olmak hem uzak

AİBÜ EĞİTİM FAKÜLTESİ DERGİSİ

doğuya giden yolları güvenlik altına almak hem de orada bulunan sömürgeleri denetim altına almak demektir. Fransa bu mücadelede İngiltere'ye göre çok şanslıydı. Bahsi geçen bölgeler Osmanlı Devleti'nin denetimi altında olup, iki devlet arasında geçmişi eskiye dayana köklü bir müttefiklik ve dostluk vardı. Fransa Osmanlı Devleti'nden almış olduğu imtiyazlarla Osmanlı Devleti nezdinde ve bölgede oldukça nüfuz sahibi idi.

Fakat, Fransa'da XVIII. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan gelişmeler bu dostluğu zedeleyecek mahiyete bürünecekti. Fransız İhtilali sonrası Napolyon Bonapart'ın Fransa'dan uzaklaştırılmak istenmesi ve Mısır'ı işgaline müsaade edilerek desteklenmesi olayların başlangıcı olacaktı.

Napolyon Bonapart, Fransa'ya Akdeniz'de önemli bir müstemele imparatorluğu kazandırmak için 280 parçadan oluşan bir donanma ve 38.000 kişilik bir ordu ile Fransa'dan Doğu Akdeniz'e hareket etti. Yolda St. Jean şövalyelerinden Malta'yı aldı (12 Haziran 1798) ve 2 temmuzda İskenderiye'ye vardı. (Karal, 1988.) Bonapart halka yayınladığı beyannamede, padişahın dostu olarak geldiğini, İslamı beğendiğini, Fransa'nın Mısır'daki ticaretine zarar veren, halka zalimlik eden ve padişahın emirlerine saygı göstermeyen Kölemenleri cezalandırmaktan başka niyeti olmadığını ilan etti. Kölemenler, halktan toplamış olduğu kuvvetlerle Bonapart'a karşı koymaya çalıştılar. Fakat Fransızlar, Piramitler muharebesini kazanarak 25 temmuz 1798'de Kahire'ye girdiler. (Karal, 1988.) Böylece Mısır, Yavuz Sultan Selim devrinden bu yana ilk kez istila edilmiş oluyordu.

Osmanlı Devleti, böyle bir saldırıyı Fransa'dan, hele yüzyıllardan beri dost bildiği bir devletten asla beklemiyordu. Üstelik, Fransa'nın isteği ile iki devlet arasında bir dayanışma anlaşması gerçekleştirmek üzere çalışmalar başlamış ve bir bakıma da bu amaçla, Osmanlı Devleti 1797 yılı ilkbaharında Fransa'da ilk daimi elçiliğini açmış, Seyyid Ali Efendi'yi de elçi olarak atamıştı. Osmanlı elçisi, Fransa'nın yaptığı hazırlıklardan ve niyetinden zamanında haberdar olamamış ve hükümete bildirememişti. Seyyid Ali Efendi, Paris'te uyumuş ya da uyutulmuştu ki Napolyon'un Mısır'a çıkışını, olaydan bir buçuk ay sonra, ancak 1798 Eylül ayı başlarında öğrenebilmiştir. Bonapart'ın ilham ve nüfuzunda Mısır'a bir işgal kuvveti sevk olunurken, Direktuar Hükümetinin Osmanlı sultanlığına karşı takındığı siyaset, dikkat ve hayrete şayandır. Direktuar'ın bizzat Bonapart tarafından kaleme alınmış talimatında, kuvve-i seferiye kumandanına, yani general Bonapart'a emr ü tavsiye ettiği hususun özeti şu idi: Mısır'ı zapt ve istila ile İngiltere'nin Hind yolunu kesmek, fakat Osmanlı sultanlığı ile dostluk münasebetlerini haleldar etmemek!...(Akçura,1988)

Napolyon'un Mısır'a çıkması, İstanbul'da şaşkınlık ve saldırının dost bilinen bir devletten gelmesi nedeniyle tepkiyle karşılandı. Bu olay nedeni ile başlayan İngiltere ile yaklaşma sonrası devlet, Osmanlı Limanlarının Fransız gemilerine kapatılması ve limanlara uğrayacak İngiliz gemilerine gerekli yardımın yapılması ile asker toplanmasına karar verdi.

Osmanlı Devleti, o zamana kadar izlemiş olduğu siyaset dolayısıyla Fransa karşısında yalnız kalmıştır. Fransa'nın Malta ve Mısır'ı alması ile Akdeniz'de dengeyi kendi lehine çevirmesi, özellikle İngiltere ile Rusya'yı yakından ilgilendiriyordu. Güçlü bir Fransa'nın Doğu Akdeniz'e yerleşmesi, bu iki devletin Akdeniz'deki ve Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki çıkarlarına ve hedeflerine aykırı ve zararlı idi. Çünkü, Fransa, elbette bu bölgedeki diğer devletlerin çıkarlarının yayılmasına engel olacak, hatta var olanları da kaldıracaktı. Bu nedenle de, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki egemenliğinin devam etmesi, bu devletlerin işine geliyordu. Bu suretle Osmanlı Devleti Fransa'ya karşı yanında İngiliz ve Rus devletlerini bulmuş ve bir ittifak kurulmuştu. Rusya açık ve sıcak denizlere inebilmenin hülyasında iken, İngilizlerin kaygısı uzak doğudaki sömürgeleri ile olan bağın devamını sağlamaktı. Toprakları istilaya uğrayan ve diğer Osmanlı topraklarında tehdit altında tutan bir Fransa bu üç devleti aynı grup içerisinde aynı gayeyle bir araya getirmiş idi.

Napolyon'un ordusunun Mısır'a ayak basmasıyla, Avrupa'yı ilgilendiren büyük problemler arasına Akdeniz problemi de girmiş oldu. Osmanlı Devleti'nin, Rusya ve İngiltere ile Fransa'yı doğu Akdeniz'den uzaklaştırmak için yaptıkları harpler, Avrupa siyasetinin ağırlık noktasını üç yıl için Akdeniz'e kaydırmış oldu. Bu mücadeleler neticesinde Fransa ne Mısır'ı kazanabildi, ne de, seferin öncesinde ilan ettiği gibi, İngiltere'yi Hindistan'dan uzaklaştırmaya muvaffak olabildi. İngiltere, Doğu İmparatorlukları üzerine çöken Napolyon tehdidini ortadan kaldırdı, Malta'ya yerleşerek ve Fransız donanmasını Ebukır'da yakarak Akdeniz'de üstünlüğü ele geçirdi.

Osmanlı devleti, Mısır seferi sırasında zayıflığının derecesini anladı. Topraklarını tek başına savunamayacağını, yüz binlere ulaşan ordusunun yirmi beş bin kişilik Napolyon'un ordusuna defalarca yenilmesiyle idrak etmiş oldu. Bu andan itibaren artık "*muvazene politikası*"nı bütün neticeleri ile kabul etti. Rusya ve İngilizlerle akdettiği anlaşmalar görüşümüze şahadet etmektedir..

AİBÜ EĞİTİM FAKÜLTESİ DERGİSİ

Mısırın işgali, büyük devletlerin kendi toprakları üzerindeki emellerini Osmanlı Devletine açıkça göstermiştir. Osmanlı Devleti, kendisine yönelen tehditlere karşı, bu devletleri birbirine karşı oynayabilirdi. (Armaoğlu, 1992) Bundan sonraki süreçte artık bu kaide işleyecektir.

3- BELGELER IŞIĞINDA DOĞU AKDENİZ'DEKİ MÜCADELER

Osmanlı Devleti ile Fransa arasında 24 Ocak 1800 tarihinde imzalanan ve 31 Ocakta yürürlüğe giren El-Ariş Sözleşmesi ile, aralarındaki mücadele sona ermiştir. Bu anlaşmanın sekizinci maddesinde; "Anlaşmanın tasdiki üzerine Fransa'da ve Mısır'da tutulan Padişah'ın bütün tebaası ve bilmukabele Babıali'nin içinde tuttuğu bütün Fransızlar ve milliyeti ne olursa olsun, Fransız sefaret veya konsolosluklarına bağlı kimseler serbest bırakılacaktır." (Soysal, 1987) hükmü yer almakta, 9-10-13-22 maddelerde ise karşılıklı tebaaların mallarının iadesi, onların emniyeti, Mısır'a gelebilecek Fransız gemilerinin durumu ve ikmali, geçiş müsaadenameleri, Fransız ordusunun iaşe ve tahliye masrafları, bazı vergi işleri karara bağlanmıştır. (Soysal, 1987)

Çalışmamıza dayanak yaptığımız ve ekte sunduğumuz belgelerde görüleceği üzere, Osmanlı Devleti bu konuyla alakalı yazışmaları yapmış ve uygulanmasına gayret göstermiştir.

Evasıt-ı Receb (11-20) 1217'de (07-16/11/1802) Anadolu'nun Orta kolu sağ ve solunda yer alan kadı, naib, a'yan, zabitan ve iş erlerine gönderilen emr-i âlide; Devlet-i Âliyye ile Fransa arasında yapılan muharebede ele geçirilmiş ve memalik-i mahruseye getirilen Fransız esirlerin bedelsiz olarak salıverilmesi akd olunan musalaha ahidnamesinin¹ sekizinci maddesinde belirtildiğinden, kazalarınızda Fransız esiri varsa araştırılması, huzur-ı şerde Fransa tercümanı veya tercüman vekili de bulunmak suretiyle zorlama yapılmaksızın sorgulanarak, içlerinde kendi rızalarıyla islamı kabul etmeyenleri varsa bunların bedel alınmaksızın bırakılmaları² istenmektedir. (Antakya Şer'iyye Sicili, Defter No:X, Belge No:85)

1-10 Zilhicce 1218 (13-22/03/1804)tarihinde ise, Akdeniz'in Anadolu sahili sonuna kadar olan kazaların kadı, naib, a'yan ve işerlerine gönderilen emr-i şerifte; Devlet-i Aliye ile Fransa Cumhuriyeti arasında daha önce imzalanmış olan ahidname uyarınca iki devlet arasında dostluğun bozulmaması için gerekli

¹ Bahsi geçen ahidname, 1800 tarihli el-Ariş Antlaşmasıdır.

² Ek-1

ihdimamın gösterildiği ve anlaşma gereği Memalik-i Osmaniye'de bulunan Fransız tüccarların ve gezginlerin korunmasına gayret edilirken aslı esas olmayan bazı haberler sebebi ile adı geçen devletin komiser, tüccar ve gezginlerine ahitnameye aykırı olarak soğuk davranıldığı öğrenildiği, bu hususun önlenmesi ve iki devletin arasını açabilecek davranışlardan kaçınılması gerektiği³ belirtilmiştir. (Antakya Şer'iyye Sicili, Defter No:X, Belge No:173)

Görüleceği üzere, Osmanlı devleti Fransa'nın kendisi karşısında takınmış olduğu durum, yüzyıllar süren dostluğuna yaptığı ihanete rağmen yapılan anlaşmanın uygulanabilmesi için kendi toprakları içerisinde gerekli önlemleri almakta, gelen şikayetleri değerlendirerek, yıpranmış olan dostluğun devamını sağlamaya çalışmaktadır. En azından elinde bulundurduğu topraklarda sükuneti sağlayarak, devletlerin kendisine müdahalesini önleme gayretindedir.

Fransa ihtilalden sonra bulunduğu bölgede yayılmaya başlamış, özellikle İngiltere ile büyük bir mücadeleye girişmişti. Akdeniz'e ve dolayısı ile uzak doğuya giden yollara hakim olma noktasında iki devlet karşı karşıya gelmişti. Bu yüzden H.1207(1793) 'de deniz yolları yüzünden iki devlet arasında savaş çıkmıştı. H. 1218'e gelindiğinde tekrar iki devlet mücadele halindedir. Osmanlı Devleti sınırlarına yakın bir bölgede cereyan eden bu harp yüzünden kendince bir siyaset izlemek ve tedbirler almak zorunda kalmıştır.

Halep Valisi İbrahim Paşa'ya Evâil-i (1-10) Cemâzîye'l-âhir 1218'de (18-27/09/1803) gönderilen emr-i şerifte, 1207 senesinde İngiltere ve Fransa'nın arasında deniz yolları meselesinden ortaya çıkan savaşta Osmanlı devleti, iki devletle de dostâne ilişkileri olduğu için, tarafsız kalmış ancak Memalik-i mahruse suları dahilinde seyreden bu iki devlete ait tüccar gemilerinin, Akdeniz ve Rumeli kıyılarında bulunan kalelere, liman, iskelelere ve sahile üç milden daha yakın mesafede muharebe etmemeleri, aykırı hareket edecek olurlar ise konsolosları aracılığı ile bunları dostça engellemek gerektiği bildirilmiştir. Bu durumu fırsat bilerek korsanlık yapmak sevdasına kapılanlar takip edilecek, ayrıca konsoloslardan senet alınmadıkça bu iki devlet gemilerine halktan kimse eşya ve mal yükleyemeyecekti. Ayrıca bu iki devletin gemileri muharebe halinde iken Osmanlı kaptanlarının taraf olmaması istenmiştir. Bu konu İngiltere ve Fransa elçiliklerine verilmek üzere bir tahrir hazırlanıp, verilmiştir.⁴ (Antakya Şer'iyye Sicili, Defter No:X, Belge No:137)

---

³ Ek-2

⁴ Ek-3

Osmanlı Devleti Fransa ve İngiltere arasında, Akdeniz’de, cereyan eden mücadelelerde tavrını koruyarak hem kendi sınırlarını korumaya çalışmış, hem de tarafsızlığını ortaya koyarak taraf olmadığını deklare etmiştir. Bu mücadeleler sırasında, farkında olmadığı ya da olup da algılamadığı gerçekleri ile yüz yüze gelmiş, değişen konjoktöre göre kendisine yeni siyasetler belirlemiştir.

KAYNAKÇA

Antakya Şer’iyye Sicili. Defter No: X.(1800-1806)

Akçura, Y. (1988). Osmanlı Devletinin Dağılma Devri (XVIII ve XIX. Asırlarda). (3.Baskı). Ankara:T.T.K. Basımevi.

Armaoğlu, F. (1992). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980. (8. Baskı).I. Ankara: Tisamat Basım Sanayi.

Karal, E.Z. (1988). Osmanlı Tarihi. (5. Baskı).V. Ankara:T.T.K. Basımevi.

Soysal, İ. (1987). Fransız İhtilali ve Türk Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802). Ankara: T.T.K. Basımevi.

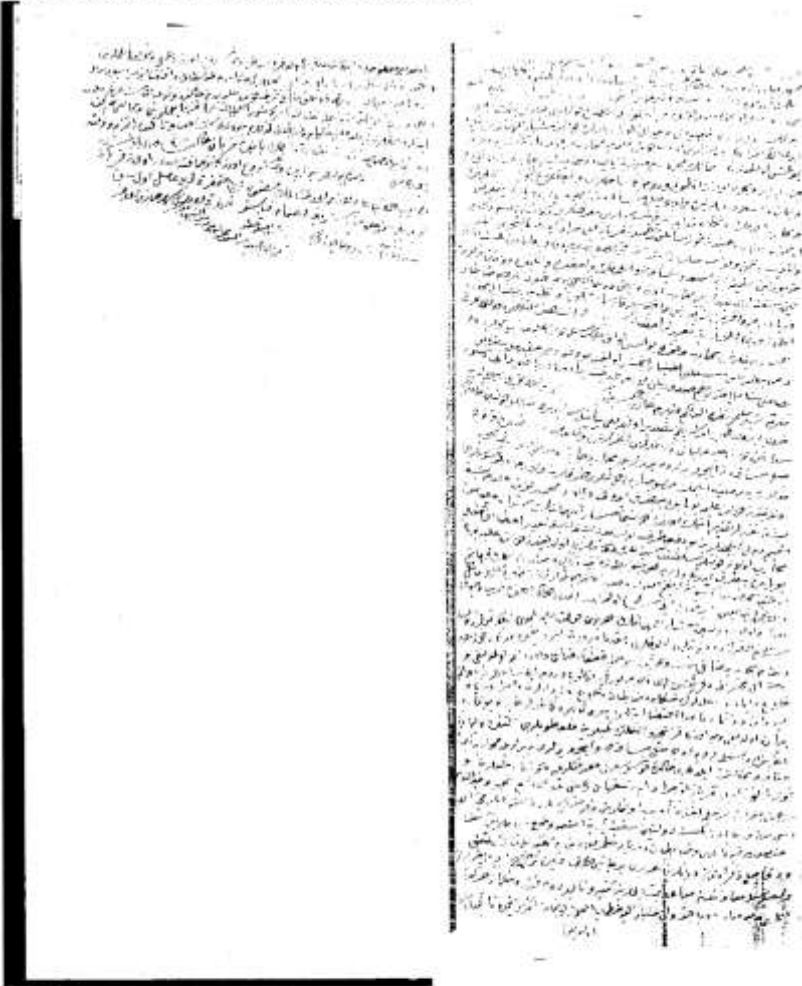

AİBÜ EĞİTİM FAKÜLTESİ DERGİSİ

EK.1- Antakya Şer'iyeye Sicili, Defter No:X, Belge No: 85

EK:2

EK:3

EK.3 Antakya Şer'iyye Sicili, Defter No: X, Belge No:137

Yazışma adresi:

e-mail: kara_a@ibu.edu.tr